

Tanulmány

Németh Zsuzsanna, Nagy C. Katalin & Németh T. Enikő

Az adatforrások elmosódott határai a konverzációelemzésben*

Abstract

We aim to explore the nature of data analysis in the investigation of talk-in-interaction. On the basis of a case study on the phenomenon of repair, we argue that even in a traditionally corpus-based field like conversation analysis, the source of corpus data is of an inherently integrated nature. The actual research practice shows that the methodology of conversation analysis cannot be clearly delimited but has fuzzy boundaries. In order to be able to use occurrences found in corpora as data, corpus as data source should be complemented with further pieces of information from other data sources, for instance, the researcher's intuition, the results of earlier investigation, the theoretical framework we work in, and inferences.

Keywords: conversation analysis, corpus-based research, repair, inconsistency, data, data sources, intuition

1 Bevezetés

A nyelvhasználat kurrens kutatásában széles körben elfogadott nézet, hogy a különböző adat-típusok integrációja hasznos, sőt szükséges a tényleges kutatási gyakorlatban (vö. Lehmann 2004; Kepser & Reis 2005; Penke & Rosenbach 2004/2007; Kertész & Rákosi 2008, 2012, 2014). A nyelvhasználat tanulmányozásának különböző területein az eltérő megközelítések adataikat többféle forrásból gyűjthetik, például a kutató intuíciójából, írott és beszélt korpuszokból, gondolat kísérletekből, valódi kísérletekből stb. Bár ezek az adatgyűjtési módszerek jól definiáltak és egymástól elkülönülnek tünnek az egyes elméleti keretek szemszögéből, a tényleges kutatási gyakorlat gyakran azt mutatja, hogy közöttük nem húzhatók éles határvonalak.

Jelen tanulmányunk célkitűzése ezeknek az elmosódott határoknak a feltárása a konverzációelemzés kutatási metodológiájában. A konverzációelemzés hagyományosan korpusz alapú abban az értelemben, hogy a természetes hétköznapi verbális interakciók különböző jelenségeit azok megfigyelhető előfordulásain keresztül vizsgálja. Egy rövid esettanulmány segítségével kívánunk mélyebb betekintést nyújtani a konverzációelemzés módszertanába, hogy megmutassuk, hogy az adatok forrása ezen a korpusz alapú területen összetettebb a korábban feltételezetténél. Nyilvánvalóvá akarjuk tenni, hogy az alapvetően korpusz alapú módszer, így a konverzációelemzés hagyományos adatgyűjtési és adatelemzési metodológiája is valójában

* A jelen tanulmányban bemutatott kutatást az MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport támogatta.

különböző adatkezelési technikák integrációját feltételezi, ami a tényleges kutatási gyakorlat szükségzerű következményének tekinthető. Ezen adatelemzési technikáknak a határai elmosódtak.

Tanulmányunk felépítése a következő. A bevezető 1. pont után a 2. pontban röviden áttekintjük a hipotézisünk alapjául szolgáló metodológiai és metaelméleti háttérét. A 3. pontban egy, a természetesen előforduló társalgások javítási jelenségeiről szóló esettanulmánnyal szeretnénk alátámasztani hipotézisünket, miszerint nem lehet éles határvonalat húzni a különböző adatforrások és adatelemzési módszerek közé. Végül a 4. pontban összefoglaljuk eredményeinket és bemutatjuk a vizsgálat konklúzióit.

2 Az adat és az adatforrás fogalmának különböző megközelítései

2.1 Az adat és az adatforrás fogalmának hagyományos megközelítése

A szakirodalom különböző adattípusokat különböztet meg aszerint, hogy milyen forrásból nyerjük őket. Jucker (2009: 1615–1619) szerint a nyelvhasználat kutatásában széleskörűen ismert három fő adattípus a „karosszék” módszerrel (*armchair method*), a terepmunkával (*field method*), valamint a laboratóriumi módszerrel (*laboratory method*) gyűjtött adatokat foglalja magába. Tekintsük részletesebben e három adattípust!

Jucker (2009: 1615–1618) szerint a „karosszék” módszerrel nyert adatok forrása lehet a kutató intuíciója, az introspekció, de interjúval egy nyelv vagy nyelvváltozat beszélőinek véleményéről, ill. nyelvi ítéleteiről is szerezhetünk információt.

A terepmunka a természetes körülmények között előforduló adatok, azaz olyan megnyilatkozások megfigyelését jelenti, amelyeket a beszélők kommunikatív célból, a kutatási projekt keretein kívül hoznak létre. Ehhez a módszerhez különböző technikák tartoznak: a kutatók jegyzeteket készítenek azokról az előfordulásokról, amelyekkel a mindennapi életük során találkoznak (jegyzetelő módszer), fikciós anyagból vagy írott dokumentumokból gyűjtnek előfordulásokat (filológiai módszer), valódi társalgások átiratait használják (a konverzációelemzés módszere), vagy pedig számítógépes keresőtechnikákat alkalmaznak elektronikus korpuszokon (korpuszmódszer).

A harmadik fő módszer Jucker (2009: 1618–1619) osztályozása szerint a laboratóriumi módszer. Ez különböző elicitációs (előidéző) technikákat sűrít magába, amelyek arra irányulnak, hogy a beszélők saját belső kommunikatív szándék nélkül produkáljanak bizonyos megnyilatkozásokat. Ennek két fő típusa a diskurzus-kiegészítései teszt és a szerepjáték. Az intuícióból és introspekcióból származó adatokkal ellentétben ezekben az adattípusokban a nyelvi ítéletek nem közvetlenül jelennek meg, hanem olyan megnyilatkozásokon keresztül, amelyeket elképzelt szituációkban használnának a beszélők. Noha a módszer hátránya az, hogy „mesterséges” előfordulásokat és kommunikatív szituációkat eredményez, előnye viszont az, hogy a kutató így ellenőrzést gyakorolhat számos különböző változó fölött.

Jelen tanulmányunkban a konverzációelemzés kutatási gyakorlatát vizsgáljuk metodológiai szempontból. Azt elemezzük, hogy hogyan viszonyul ez a diszciplína a fentebb bemutatott adattípusokhoz. Bár ezeket az adattípusokat és adatforrásokat széles körben elfogadják és alkalmazzák a nyelvhasználat tanulmányozásának különböző területein, a konverzációelemzés nem mindegyiket tartja elfogadhatónak és megbízhatónak. Elutasítja a „karosszék” módszert és a laboratóriumi módszert, valamint a terepmunka bizonyos technikáit is, és megállapításait

kizárólag természetes körülmények között előforduló beszélt interakciók megfigyelésére alapozza. A konverzációelemzés célkitűzése a társas interakció részleteinek tanulmányozása, ezért hangsúlyozza, hogy a társas interakciót annak természetes szerveződésében kell vizsgálni, ahogyan azt a résztvevők egy adott kontextusban lépésről lépésre létrehozzák (Schegloff 1996; Mondada 2013). A konverzációelemzés ezért természetes körülmények között előforduló társalgások hang- és videófelveteleit használja. A videófelvetelek lehetővé teszik, hogy a verbális interakciót annak teljes multimodalitásában figyeljük meg. A konverzációelemzés nagy hangsúlyt fektet a beszéd és a testi viselkedés összjátékának vizsgálatára, azokra a módokra, ahogyan a vizuális orientáció, a gesztusok és a testi viselkedés egyéb formái áthatják a társas cselekvést (Heath & Luff 2013: 283). A konverzációelemzés tehát korpuszalapú abban az értelemben, hogy a verbális interakció különböző jelenségeinek megfigyelhető előfordulásaira támaszkodik. A továbbiakban ezért tekintünk a korpuszadat fogalmát.

A konverzációelemzés természetesen előforduló beszélt nyelvi adatokra vonatkozó szemléletmódja kompatibilisnek tekinthető Lehmann (2004: 201) korpuszadatokról alkotott nézetével. Lehmann szerint a korpuszadat a legmegbízhatóbb adattípus, hiszen nem a kutató hozza létre, csupán megtalálja, ezért objektívebb kutatást tesz lehetővé. Mivel független a kutatótól, az így gyűjtött adat kevésbé manipulálható. Eszerint az adatfelfogás szerint a *korpuszadat* kifejezés egyenértékű a vizsgált szövegekben talált *előfordulásokkal*. Bár a konverzációelemzésben az *adat* terminus természetes körülmények között előforduló interakciók felvételeit jelenti (Mondada 2013), a kutatási gyakorlatban a konverzációelemzők szintén a különböző jelenségek megfigyelhető előfordulásait vizsgálják mint adatokat. A jelen tanulmányban amellet érvelünk, hogy ha az *adat* kifejezést az *előfordulás* szinonimájaként használjuk, akkor nem tudjuk megmagyarázni, hogyan támaszkodik a kutatás az adatra. Ezért a továbbiakban egy új adatfogalmat alkalmazunk, amelyet a következő részben mutatunk be.

2.2 Egy új adatfelfogás: az adat mint plauzibilis kijelentés

Kertész és Rákosi (2012) plauzibilis argumentációs modellje (p-modell) egy olyan adatfogalmat vezet be, amely szerint az adat plauzibilis kijelentésként értelmezhető. A szerzőpáros (Kertész & Rákosi 2012: 170–171) amellet érvel, hogy a nyelvészeti kutatás során nem magukra az előfordulásokra, hanem a róluk szóló *kijelentésekre* támaszkodunk. Kertész és Rákosi (2012: 169) adaton olyan pozitív plauzibilitási értékkel rendelkező kijelentést ért, amely direkt forrásból származik. A modell direkt forrásnak tekint minden olyan adatforrást, amely nem következtetés (Kertész & Rákosi 2012: 67). Ide tartozik például a kutató intuíciója, a korpusz, az elmélet, a kísérlet stb. A következtetések, amelyeknek premisszái direkt forrásból származnak, indirekt források. A szakirodalomban az adatforrások direktségével kapcsolatban más megközelítésekkel is találkozunk. Penke és Rosenbach (2004: 487–488) például az adatforrások direktségét a források azon tulajdonságával hozza összefüggésbe, hogy mennyire direkten tükrözik a nyelvi tudásunkat. Direkt forrásnak tekintik a különböző korpuszokat és a grammatikalitási ítéleteket, viszont a pszicholingvisztikai és neurolingvisztikai kísérletek már indirekt forrásnak számítanak a megközelítésükben (Penke & Rosenbach 2004: 487–488; Németh T. 2010: 339–340). Kertész és Rákosi a felsorolt források mindegyikét direkt forrásnak tartja. Az adatnak kettős struktúrája van az általuk kidolgozott p-modellben: rendelkezik egy információs tartalommal és egy plauzibilitási értékkel (megbízhatósági fok), amelyet valamely direkt forrás alapján rendelünk az információs tartalomhoz. Eszerint az újfajta megközelítés szerint a három adattípus, amelyet Jucker (2009: 1611, 1615–1619) meg-

különböztet – a „karosszék” módszerrel, a laboratóriumi módszerrel, valamint a terepmunkával nyert adatok – mind egyformán kezelhetők. Mind tekinthető olyan kijelentésnek, amelyet a kutató az általa tanulmányozott előfordulásokról tesz, és amely az információs tartalmán túl plauzibilitási értékkel is rendelkezik. Az adatok kezdő plauzibilitási értéküket egy direkt forrás alapján kapják. A „karosszék” módszer esetében ilyen direkt forrás a kutató intuíciója, a terepmunkánál egy írott vagy beszélt korpusz, a laboratóriumi módszer esetében pedig egy elicitációs eljárás.

Mivel esettanulmányunk a korpuszalapúnak tekinthető konverzációelemzés metodológiájával foglalkozik, vizsgáljuk meg a korpuszadat értelmezését Kertész és Rákosi megközelítésében! A szerzők szerint (Kertész & Rákosi 2012: 173) a korpuszon alapuló adat olyan plauzibilitási értékkel rendelkező kijelentés, amely egy vizsgált nyelvi jelenséget tartalmazó megnyilatkozásnak a korpuszban való előfordulását vagy valamely tulajdonságát ragadja meg.

A p-modell az evidencia fogalmának segítségével közelíti meg azt a kérdést, hogy hogyan lép be az adat az érvelési folyamatba. Az evidenciát a modell egy adott megközelítés adott hipotéziséhez viszonyítva értelmezi (Kertész & Rákosi 2012: 178–184, 2014: 41–46). Ebben a felfogásban az evidencia nem az adatok egy objektív, adott alkategóriája. Egy érvelési folyamatban bármely adat funkcionálhat egy hipotézis evidenciájaként, amennyiben az adott hipotézist plauzibilissé tevő következtetés premisszájaként szerepel. Ebből az következik, hogy ha több különböző adattípus szolgál evidenciaként egy hipotézishez, akkor ezek együttesen növelik a hipotézis plauzibilitását. Ez azt jelenti, hogy a különböző adatforrásokból származó adatok körültekintő integrációja csökkentheti azt a bizonytalanságot, amelyet az okozhat, ha csupán egyetlen adatforrást alkalmazunk (Kertész & Rákosi 2012: 239). Ilyenkor azonban a különböző adatforrások közötti viszonyok jellegét nem könnyű feltárni, mert a tényleges kutatási gyakorlatban határaik elmosódhatnak. A következő pontban emellett érvelünk egy, a konverzációelemzés elméleti keretében készült esettanulmány segítségével.

3 A javítás jelensége természetes társalgásokban

3.1 Az esettanulmány célja

Esettanulmányunkban egy, a konverzációelemzés szakirodalmában megjelenő vitás kérdés két rivális nézőpontját elemezzük módszertani szempontból. Megmutatjuk, hogy az ugyanabban az elméleti keretben dolgozó kutatók között felmerülő egyet nem értés a különböző adatelemzési technikák közötti elmosódott határokból is adódhat.

Ahogy a 2.1 részben említettük, a konverzációelemzés a társas interakciót annak természetes szerveződésében kívánja tanulmányozni (Schegloff 1996; Mondada 2013), ezért kizárólag természetes verbális interakciókat vizsgál hang- és videófelvételek segítségével. Schegloff, Jefferson és Sacks (1977) klasszikus tanulmányukban rámutattak arra, hogy a társalgásban egy szervezett javítási mechanizmus működik, amely a társalgás folyamatában megjelenő problémák kezelésére szolgál. E felismerés óta a javítás a konverzációelemzés egyik központi kutatási területévé vált. A javítás fogalma ebben az elméleti keretben azokat az eljárásokat foglalja magában, amelyekkel a beszélők megszakítják a folyamatban levő társalgás (és az azzal végrehajtott cselekvés) folytonosságát azért, hogy kezeljék a beszédben, észlelésben vagy megértésben felmerülő problémákat (Schegloff et al. 1977; Kitzinger 2013: 229).

3.2 Az ismétlés státusza a konverzációelemzés szakirodalmában: Két rivális nézőpont

A konverzációelemzés keretében a javítás területén folytatott kutatások során nézetkülönbség alakult ki annak a jelenségnek a státuszát illetően, amikor a beszélő egy már kimondott beszédrészt az első kiejtés után azonnal megismétel. Fox és munkatársai (2009, 2010) szerint egy szó ilyen módon történő megismétlése szolgálhat a soron következő szó elhalasztására, például egy szókeresési folyamat során, amikor a beszélő a soron következő szó kereséséhez szeretne időt nyerni. Az ilyen ismétlést Foxék javításnak tekintik. Schegloff (2009, 2013) ezzel szemben azt állítja, hogy az ismétlés nem szolgálhat a soron következő beszédrészt érintő produkciós probléma kezelésére. Schegloff szerint az ismétlés csak akkor tekinthető javítási jelenségnek, ha a megismételt beszédrészt érintő problémára irányul. Ilyen például az az eset, amikor a beszélő azért ismételi meg egy adott beszédszakaszt, mert az első kiejtés átfedésben volt egy másik beszélő produkciójával.

Fox és munkatársai (2009, 2010) két tanulmányban vizsgálják az ismétlés és a csere jelenségét. Az első vizsgálat hét nyelvet érint: az angolt, a bikolt, a szociapam csinántéket, a finnt, az indonézt, a japánt és a mandarint; a második pedig hármat: a héber, az angol és a német nyelvet. Megállapítják, hogy a beszélők megismételhetnek egy szót azért, hogy a közvetlenül utána következő szó produkcióját elhalasszák. Az ilyen jelenséget olyan javításnak tekintik, amely a soron következő beszédre irányul. Fox és kollégái (2009: 75) megemlítik, hogy ez a javítástípus szolgálhat szókeresésre, valamely funkciószó megismétlése például elhalaszthatja a soron következő tartalmas szót, amely az adott pillanatban nem jut a beszélő eszébe. Azt jósolják, hogy azokban a nyelvekben, amelyekben vannak tartalmas szavakat megelőző funkciószavak (többnyire azok a nyelvek, amelyekben az ige elöl, ill. középen van a mondatban), a beszélők inkább funkciószavakat ismételnék (Fox et al. 2010: 2504). Fox és munkatársai (2009: 97) megjegyzik, hogy a funkciószó-ismétlés rendkívül hasznos eszköz a beszélő számára a soron következő tartalmas szó elhalasztására. Vegyünk egy angol (1), egy német (2) és egy héber (3) példát Foxék 2010-es vizsgálatából! Az első két példában a beszélő az alanyi névmást ismétli meg.

(1) *but it was- (.) it was bad*
 'de **az-** (.) **az** rossz volt'
 (Fox et al. 2010: 2492)

(2) *ich ich hab glaub ich nur (-) DREI*
 'Nekem **nekem** azt hiszem, csak (-) HÁROM van'
 (Fox et al. 2010: 2494)

A héber példában (3) a beszélő először megnyújtja a klitikummá vált *b(e)* 'ban/-ben' prepozíciót, szünetet tart, majd megismétli a prepozíciót a *toranut* 'szolgálat' főnév előtt. Foxék mellett érvelnek, hogy ez a funkciószó-ismétlés a *toranut* tartalmas szó elhalasztására szolgál (Fox et al. 2010: 2496).

(3) 1 .. '*ani yoshevet sham,*
 'Ott ülök,

- 2 ***be- - ..betoranut,***
szolgálatban,
 ('Wounded in Lebanon') (Fox et al. 2010: 2496)

Schegloff (2009, 2013) nem ért egyet azzal a nézettel, hogy a soron következő elem elhalasztása lehet problémakezelő funkció. Azt elismeri, hogy az ismétlés a szó szoros értelmében elhalasztja a soron következő elemet, ezt azonban csak egy, az ismétlés természetéből adódó jelenségnek tartja, nem pedig egy kimondottan a halasztásra irányuló eljárásnak. Azzal érvel, hogy a verbális interakcióban más eljárások is vannak, amelyek önmagukban vagy együttesen előfordulva természetüknél fogva elhalasztják a soron következő elemet, például az angolban az *uh(m)*, *y'know*, vagy a csönd (vö. 4), és mégsem javítási jelenségek. Schegloff (2009: 385–386) felveti a kérdést, hogy miben különbözik az ismétlés ezektől a jelenségektől.

- (4) Leslie: *Well what do you like gooseb'rys black curre:nts:*
uhm:::.....: rhu:ba::rb?
 'Leslie: Nos, mit szeretsz, az egrest, a feketeribizli:t,
uhm:::.....: rebarbará:t?'
 (HOLT 5/88–1–2, 6) (Lerner 2013: 103)¹

Schegloff (2009) tehát amellet érvel, hogy az *uh(m)*, *y'know* és a csönd ugyanolyan módon halasztják el az utánuk következő elemet, mint az ismétlés, de ezek a jelenségek nem javítási eljárások. Következésképpen az az ismétlés, amely semmi mást nem csinál, minthogy elhalasztja a soron következő szót, szintén nem lehet javítási jelenség. Schegloff mindössze két esetben tekinti az ismétlést javításnak: ha átfedéskezelésre, ill. ha tekintetkérésre szolgál. Amikor átfedést kezel, az egyszerre beszélés következtében fellépő esetleges észlelés- vagy megértésbeli problémák miatt ismételnék meg valamit a beszélők (l. még Schegloff 1987). A tekintetkérő ismétlés Goodwin (1980) megfigyelése: az ismétlés az éppen nem figyelő partner tekintetének kivívására szolgál. Míg az első esetben a beszélő azért ismét meg egy adott beszédrészt, hogy az átfedés nélkül is elhangozzon (vö. 5), a második esetben a javítás funkciója az, hogy a beszélő magára vonja a partnere tekintetét. Tehát a javítás mindkét esetben olyan problémát kezel, amely a megismételt beszédrészt érinti. A megismételt beszédszakasz észlelése kerül veszélybe átfedés vagy figyelmetlenség következtében (Schegloff 2009: 386).

- (5) Rbn: Takes a[bout a week to grow a culture,]
 Kay: [I don think they grow a] **I don think**
they –grow a culture to do a biopsy.
 'Rbn: Körül[belül egy hétig tart egy kultúra tenyésztése,]
 Kay: [Nem hiszem, hogy tenyésztenek egy] **nem hiszem,**
hogy –tenyésztenek egy kultúrát, hogy biopsziát végezzenek.
 (KC–4, 07) (Schegloff 2013: 59)

¹ Érdekes, hogy ezt a jelenséget Lerner a *keresés* javítási műveletének tekinti. Schegloff (2010) szerint az ilyen esetekben a javítási jelenség csupán magában foglalja az *uh(m)* jelenségét, az *uh(m)* önmagában nem javítási jelenség.

Összefoglalva, míg Fox és munkatársai (2009, 2010) szerint az ismétlés kezelhet olyan problémákat is, amelyek a megismételt elem utáni beszédrészt érintik (pl. szókeresés), Schegloff (2009, 2013) azt állítja, hogy ez nem lehetséges, és az ismétlés csupán a megismételt beszédszakaszt érintő problémák kezelésére szolgálhat mint javítási jelenség.

Amint fentebb már említettük, a konverzációelemzés adatforrásként csak beszélt nyelvi korpuszokat használ, és módszertani elve, hogy az egyes eseteket egyenként, kvalitatív módon vizsgálja meg a saját interakciós környezetükben (vö. Fox et al. 2009: 63; Schegloff 2009: 389). Itt mégis azt láthatjuk, hogy az ismétlés státuszát tekintve inkonzisztencia alakult ki a konverzációelemzés elméleti keretében. Hogyan lehetséges ez, ha mind Schegloff (2009, 2013), mind Fox és munkatársai (2009, 2010) ugyanolyan, természetes társalgásokban előforduló esetekre alapozzák állításaikat? A következő részben megkísérlünk választ adni erre a kérdésre annak megmutatásával, hogy a hang- és videófelvételek elemzését inherensen befolyásolja a kutató intuíciója, a megelőző kutatásokból származó megállapítások, következtetések és annak a keretnek az elméleti apparátusa, amelyet a kutató használ. A következő részben a fent bemutatott divergáló nézetek mögött húzódó módszertani háttérrel és adatkezelést elemezzük.

3.3 A rivális hipotézisek metodológiai háttére: Elmosódott határok az adatelemzési technikák között

Vegyük szemügyre Schegloff (2009, 2013) és Fox et al. (2009, 2010) érvelési folyamatát módszertani szempontból! A következőkben lépésről lépésre áttekintjük az ismétlés státuszára vonatkozó gondolatmenetüket, megpróbáljuk azonosítani az egyes kijelentések forrását, majd összehasonlítjuk a két érvelési folyamatot.

Fox és munkatársai (2009, 2010) hipotézise tehát az, hogy az ismétlés szolgálhat a megismételt elemet követő szó elhalasztására, hogy kezeljen egy, az elkövetkező beszédrészt érintő lehetséges problémát. A szerzők ezt az esetet a javítás jelenségének körébe sorolják. A jelen tanulmányban amellet érvelünk, hogy ennek a hipotézisnek a forrása nagyon komplex. Maga a hipotézis is már egy következtetés konklúziója, amelynek a premisszái a következő kijelentések. Az első, hogy azok az eljárások tartoznak a javítás körébe, amelyekkel a beszélők megszakítják a folyamatban levő társalgás (és az azzal végrehajtott cselekvés) folytonosságát, hogy kezeljék a beszédben, észlelésben vagy megértésben felmerülő problémákat. Ennek a fogalom-meghatározásnak az elfogadásával Fox és kollégái (2009, 2010) a konverzációelemzés elméleti apparátusára támaszkodnak (Schegloff et al. 1977; Kitzinger 2013: 229). A következtetésük második premisszája az, hogy amikor a korpuszukban a beszélők megismételnek egy szót, ezt tehetik abból a célból, hogy elhalasszák a soron következő szót. Fox és munkatársai (2009, 2010) itt nemcsak a korpuszokra, hanem az intuíciójukra is támaszkodnak, hiszen a beszélők interakciós céljairól tesznek egy kijelentést. Végül, azt feltételezik, hogy amikor az ismétlés a következő szó elhalasztására szolgál, kezelhet egy, az elkövetkező beszédrészt érintő lehetséges problémát, például a beszélő időt nyerhet a szókeresésre. Ennek a kijelentésnek a forrása ismét nemcsak a korpusz, hanem a kutatói intuíció is, hiszen a szerzők feltételeznek egy lehetséges problémát (a beszélő szótalálási nehézségét) az elemzett beszélgetésekben.

Összefoglalva, az ismétlés mint társalgásbeli jelenség státuszának Fox (2009, 2010)-féle megítélésében a következő adatforrások játszanak szerepet: az elméleti keret, a korpusz, amelyet használnak, az intuíciójuk és a következtetési folyamat.

Most tekintsük Schegloff (2009, 2013) érvelésének menetét! Schegloff (2009, 2013) szerint egy szó megisméltése nem szolgálhat időnyerésre a társalgásban, amikor a beszélő egy, a soron következő beszédrészt érintő problémával küzd. Ennek a kijelentésnek a forrása is meglehetősen összetettnek tűnik. Schegloffnak (2009) két fő érve van. Az első egy analógián alapul. Eszerint egy szó megisméltése ugyanúgy halasztja el az utána következő elemet, mint az olyan technikák, mint az *uh(m)*, a *y'know* és a csönd: a következő beszédész ugyan később fog elhangozni, de nem azért, hogy a beszélő egy produkciós problémát kezeljen. Ennek a kijelentésnek a forrása a korpusz mellett újra az intuíció: Schegloff egyrészt akkor használja az intuícióját, amikor felismeri, hogy az *uh(m)*, a *y'know* és a csönd a szó szoros értelmében elhalasztja a soron következő beszédész, másrészt akkor, amikor a korpuszában hasonlóságokat feltételez az ismétlés és az említett jelenségek között. Ezután azt állítja, hogy az *uh(m)*, a *y'know* és a csönd javítások környezetében fordulnak elő (Schegloff 2009: 385). Ennek a kijelentésnek a forrásai: Schegloff korpusza, a konverzációelemzés elméleti keretének javításfogalma Schegloff et al. (1977) klasszikus tanulmánya és a *The Handbook of Conversation Analysis* (A konverzációelemzés kézikönyve) (Kitzinger 2013: 229) szerint, valamint Schegloff intuíciója, amelynek segítségével korpuszában beazonosítja azokat a jelenségeket, amelyek kielégítik a konverzációelemzés javításfogalmát. Schegloff ezután egy következtetést hajt végre: ha az *uh(m)*, a *y'know* és a csönd javítások környezetében fordulnak elő, ők maguk nem lehetnek javítási jelenségek. Ha pedig az *uh(m)*, a *y'know* és a csönd nem javítási jelenségek, akkor az az ismétlés, amely semmi mást nem csinál, mint hogy elhalasztja a soron következő beszédész, szintén nem lehet javítási jelenség (a következtetésről mint indirekt adatforrásról l. a 2.2 szakaszban írottakat). Schegloff (2009) másik fő érve a szóban forgó ismétlés-típus javítási státusza ellen az, hogy a konverzációelemzés szakirodalmában az ismétlést mint javítási jelenséget általában olyan javításnak tekinti, amely a megismélt beszédész érinti (vö. Goodwin 1980; Schegloff 1987). Itt tetten érhető, hogy a konverzációelemzés hagyománya mint adatforrás szintén befolyásolja Schegloff gondolatmenetét. Amikor tehát Schegloff (2009, 2013) a halasztó funkciójú ismétlés ellen érvel, argumentációs folyamatában a korpuszon túl az intuíciója, a konverzációelemzés elméleti kerete, valamint a levont következtetései is szerepet játszanak.

Összegezve a két rivális hipotézis módszertani hátterének elemzését megállapíthatjuk, hogy számos különböző adatforrás szerepet játszhat egy kutató argumentációjában még akkor is, ha kizárólag korpuszelemzést végez. Mind Foxék, mind Schegloff kiindulási pontja a javítás fogalma, amely a konverzációelemzés korábbi szakirodalmából származik. Ez azt jelenti, hogy az elméleti keret, amelyben a kutató dolgozik, már azelőtt befolyásolja az adatelemzést, hogy a kutató ránézne a korpuszra. Kertész és Rákosi (2012: 242) hangsúlyozza, hogy egy adott elmélet fogalmi apparátusa szoros kapcsolatban áll az elmélet keretein belül végzett vizsgálatok módszereivel és módszertani elveivel, és meghatározza azt az absztrakciós szintet, amelyen a vizsgált jelenségek megragadhatóak. Az alkalmazott fogalmi apparátus a vizsgált jelenségek megragadható aspektusait is meghatározza, valamint azt, hogy hogyan jellemezhetjük ezeket az aspektusokat (Kertész & Rákosi 2012: 243). Az elméleti keret, amelyben a kutató dolgozik, tehát még akkor sem küszöbölhető ki, amikor eredeti formájukban rögzített beszédeseeményeket elemez.

A fenti elemzésből az is látható, hogy a kutató intuíciója nemcsak befolyásolja a korpuszelemzést, hanem annak inherens alkotórésze. Lehmann (2004) szerint egy kutatónak az általa vizsgált jelenségről tett bármely állítása absztrakción és szemiotikai folyamatokon alapul; más szóval, nem adott a kiindulásnál, hanem, legalábbis egy bizonyos fokig a kutató hozza azt

létre. Lássuk, Schegloff, ill. Fox és munkatársai hogyan elemeznék a következő, fentebb már bemutatott (3)-beli társalgásrészletet.

- (3) 1 .. 'ani yoshevet sham,
 'Ott ülök,
- 2 be- - ..betoranut,
 szolgálatban,'
 ('Wounded in Lebanon') (Fox et al. 2010: 2496)

Látva egy funkciószó megismétlését, amelyet egy tartalmas szó követ, Fox, Maschler és Uhmman (2010) valószínűnek tartják, hogy a *be* '-ban/-ben' funkciószó megismétlése a soron következő *toranut* 'szolgálat' tartalmas szó elhalasztására szolgál, amelyet a beszélő éppen keres. A szerzők tehát úgy találják, hogy ezzel az ismétléssel a beszélő megszakítja mondanója folyamatosságát, hogy kezeljen egy szótalálási nehézséget. Mivel ez összhangban van a konverzációelemzés javításfogalmával (vö. Kitzinger 2013: 229), Foxék javításnak tekintik ezt a jelenséget. Schegloff (2009, 2013) nézőpontja szerint a fenti jelenséget a következőképpen kellene elemeznünk: igaz ugyan, hogy az ismétlés a szó szoros értelmében elhalasztja a soron következő szót, vagyis a *be* megismétlése miatt később hangzik el a *toranut* szó, ez azonban nem azért van, mert a beszélő a *toranut* szót keresi. Schegloff a fenti példát nem tekintené problémakezelő eljárásnak, javítási jelenségnek. Szerinte az ismétlés nem rendelkezhet olyan halasztó funkcióval, amely produkciós problémát kezel (Schegloff 2013: 70). Megjegyzi, hogy jelenlegi tudása szerint az ismétlés számos előfordulása nem tűnik elemezhetőnek² (Schegloff 2013: 60). Nézete, miszerint az ismétlés nem kezelhet a soron következő beszédre érintő produkciós problémát, a konverzációelemzésnek abból a hagyományos célkitűzéséből is fakadhat, hogy a társalgás létrejöttének folyamatát kívánja kutatni lépésről lépésre (vö. Schegloff 1996; Mondada 2013). Ez azt jelenti, hogy nem kész egészként tekint a beszélgetésre, hanem online vizsgálja, hogy a beszélők hogyan hozzák létre fordulóikat pillanatról pillanatra. Fox és munkatársai, amikor elemzésükben figyelembe veszik az ismétlés utáni beszédre érintő produkciós problémát, a konverzációelemzésnek abból a hagyományos célkitűzéséből is fakadhat, hogy a társalgás létrejöttének folyamatát kívánja kutatni lépésről lépésre (vö. Schegloff 1996; Mondada 2013). Ez azt jelenti, hogy nem kész egészként tekint a beszélgetésre, hanem online vizsgálja, hogy a beszélők hogyan hozzák létre fordulóikat pillanatról pillanatra. Fox és munkatársai, amikor elemzésükben figyelembe veszik az ismétlés utáni beszédre érintő produkciós problémát, a konverzációelemzésnek abból a hagyományos célkitűzéséből is fakadhat, hogy a társalgás létrejöttének folyamatát kívánja kutatni lépésről lépésre (vö. Schegloff 1996; Mondada 2013). Ez azt jelenti, hogy nem kész egészként tekint a beszélgetésre, hanem online vizsgálja, hogy a beszélők hogyan hozzák létre fordulóikat pillanatról pillanatra. Fox és munkatársai, amikor elemzésükben figyelembe veszik az ismétlés utáni beszédre érintő produkciós problémát, a konverzációelemzésnek abból a hagyományos célkitűzéséből is fakadhat, hogy a társalgás létrejöttének folyamatát kívánja kutatni lépésről lépésre (vö. Schegloff 1996; Mondada 2013). Ez azt jelenti, hogy nem kész egészként tekint a beszélgetésre, hanem online vizsgálja, hogy a beszélők hogyan hozzák létre fordulóikat pillanatról pillanatra.

A jelen tanulmányban amellet érvelünk, hogy előzetes elméleti megfontolások és a kutató intuíciónak alkalmazása nélkül lehetetlen hang- és videófelvételeket megfigyelni és elemezni. Az egyes előfordulások kiválasztása és a javítás jelenségkörébe sorolása csak előzetesen kiválasztott változók alapján történhet: azoknak a változóknak a kiválasztása után, amelyeknek az értékei egy jelenséget javítássá tesznek. Ezeket a változókat a konverzációelemzés fogalmi apparátusa határozza meg. Egy előfordulás például a javítás jelenségkörébe tartozik, ha megszakítja a folyamatban levő cselekvés folytonosságát, és a társalgás valamely problémáját kezeli. A korpuszelemzés során továbbá folyamatosan döntéseket kell hoznunk arról, hogy mely előfordulásokat soroljuk a javítások közé. Ezek a döntéseink egyrészt azon a tudásunkon alapulnak, hogy mely jellemzők tesznek egy előfordulást javítássá, másrészt az intu-

² „I want to register the resistance of many occurrences of recyclings to analysis – at least so far, at least for me” (Schegloff 2013: 60).

ciónkon, amikor beazonosítjuk ezeket a jellemzőket a korpuszunkban. Mindebből az következik, hogy egy korpuszalapú kutatásban az adatok forrása és természete komplex. Ahhoz, hogy a korpuszokban talált előfordulásokat adatokként használhassuk a tényleges kutatási gyakorlatban, a korpuszt mint adatforrást olyan további forrásokkal kell kiegészítenünk, mint például a kutató által használt elméleti keret korábbi megállapításai, vagy a kutató intuíciója.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy mind Fox és munkatársai (2009, 2010), mind Schegloff (2009, 2013) a fenti forrásokból nyert kijelentéseket következtetések premisszáiként használták. Mivel egy ilyen következtetés konklúziója indirekt módon, a premisszáitól kapja plauzibilitási értékét, a premisszák forrásai lesznek a konklúzió forrásai is (l. 2.2). Az érvelési folyamatban használt különböző adatforrások ezért kumulálódnak, és maga a következtetés is egy további forrása lesz a végül konklúzióként kapott kijelentésnek. Egy adott argumentációs folyamat plauzibilis következtetések láncolata (Kertész & Rákosi 2012). Az ismétlés státuszát érintő nézetkülönbség gyökere az adathasználatnak ez az aktuális kutatási gyakorlatban tapasztalható komplexitása. A fent bemutatott két hipotézis inkonzisztenciája nem a kutatók által elemzett korpuszbeli előfordulásokról fakad. Az említett kutatók mindnyájan a konverzációelemzésben általánosan elfogadott javításfogalomból indultak ki, és korpuszelemzést végeztek. Mégis, Fox és munkatársai, illetve Schegloff az ismétléseknek más-más korpuszbeli előfordulásait sorolták a javítás körébe. Mivel ugyanazt a javításfogalmat használták, a nézeteik közötti különbség leginkább abból fakadhat, hogy az egyes előfordulások kategorizációja során az intuíciójuk egymástól eltérően működött, és más-más jelenségeket tartottak megfelelőnek a konverzációelemzés szakirodalmában által meghatározott javításdefiníciónak (vö. Schegloff et al. 1977; Kitzinger 2013: 229). Ebben az a módszertani különbség is szerepet játszhatott, hogy Fox és munkatársai Schegloff-tól eltérően az elemzett jelenség utáni beszédrészt is figyelembe vették. Az említett kutatók korpuszelemzésében tehát a korpuszon kívül más adatforrások is szerepet játszottak.

4 Konklúzió

Tanulmányunkban a konverzációelemzés aktuális kutatási gyakorlatából vett példák segítségével megmutattuk, hogy a korpuszalapú kutatásban az adatok forrása összetettebb a korábban feltételezetténél, és ez egy átfogó metaelméleti elemzéssel nyilvánvalóvá tehető. A tudományos elméletalkotásnak Kertész és Rákosi (2012, 2014) által kidolgozott plauzibilis argumentációs modelljére támaszkodtunk, és a korpuszadatokat korpuszbeli előfordulásokról tett plauzibilis kijelentéseként értelmeztük.

Eredményeink azt mutatják, hogy ezeknek a kijelentéseknek a megkonstruálása során többféle információ integrálódik, vagyis a korpuszelemzés természete komplex. Még egy olyan tudományágban is, mint a konverzációelemzés, amelynek alapelve természetesen előforduló interakciók esetről esetre történő kvalitatív elemzése, a korpuszalapú módszer inhe-rens módon különböző adatelemzési technikákat ötvöz. A korpuszon túl a kutató intuíciója, a korábbi vizsgálatok eredményei, az alkalmazott módszerek, az elméleti keret, vagy a következtetések további adatforrásként szerepelnek. A konverzációelemzés multimodális természetéből fakadóan a videófelvételek elemzésekor a különböző lehetséges megfigyelői perspektívák szintén befolyásolhatják az adatokat (l. 2.1). Mindez azt jelenti, hogy ezek az adatforrások mind hatással vannak kijelentéseink információs tartalmának és plauzibilitási értékének megkonstruálására, és határaik a tényleges kutatási gyakorlatban elmosódnak.

Esettanulmányunk rávilágított arra, hogy a kutató intuíciója döntő szerepet játszik még a konverzációelemzésben is. Ugyanazokból az előfordulásokból kiindulva különböző adatok állhatnak elő, és inkonzisztencia alakulhat ki. Az inkonzisztencia nem magukból az előfordulásokból ered, hanem a többi adatforrásból, amelyek szerepet játszanak az elemzésben. Egyes esetekben az inkonzisztencia kiküszöbölhető, ha új adatforrásokat integrálunk a kutatásba.

Noha a jelen tanulmány a korpuszalapú módszerek közül csak a konverzációelemzés keretében vizsgálódott, megállapításaink minden korpuszon alapuló kutatásra érvényesek lehetnek. Hasonló metaelméleti elemzés más adatforrásokra építő megközelítésekre nézve is érdekesnek és hasznosnak ígérkezik.

Irodalom

- Fox, B.A., Wouk, F., Hayashi, M., Fincke, S., Tao, L., Sorjonen, M., Laakso, M. & Flores Hernandez, W. (2009): A cross-linguistic investigation of the site of initiation in same-turn self-repair. In: Sidnell, J. (ed.): *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 60–103.
- Fox, B.A., Maschler, Y. & Uhmman, S. (2010): A cross-linguistic study of self-repair: Evidence from English, German, and Hebrew. *Journal of Pragmatics* 42, 2487–2505.
- Goodwin, Ch. (1980): Restarts, pauses, and the achievement of a state of mutual gaze at turn-beginning. *Sociological Inquiry* 50, 272–302.
- Heath, C. & Luff, P. (2013): Embodied Action and Organizational Activity. In: Sidnell, J. & Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 283–307.
- Jucker, A.H. (2009): Speech act research between armchair, field and laboratory. The case of compliments. *Journal of Pragmatics* 41, 1611–1635.
- Kepser, S. & Reis, M. (eds.) (2005): *Linguistic evidence. Empirical, theoretical and computational perspectives* (Studies in Generative Grammar 85). Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Kertész, A. & Rákosi, Cs. (2008): Introduction: The problem of data and evidence in theoretical linguistics. In: Kertész, A. & Rákosi, Cs. (eds.): *New Approaches to Linguistic Evidence. Pilot Studies / Neue Ansätze zu Linguistischer Evidenz. Pilotstudien*. Frankfurt am Main: Lang, 9–19.
- Kertész, A. & Rákosi Cs. (2012): *Data and Evidence in Linguistics: A Plausible Argumentation Model*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kertész, A. & Rákosi Cs. (2014): *The Evidential Basis of Linguistic Argumentation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Kitzinger, C. (2013): Repair. In: Sidnell, J. & Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 229–256.
- Lehmann, Ch. (2004): Data in linguistics. *The Linguistic Review* 21, 175–210.
- Lerner, G.H. (2013): On the place of hesitating in delicate formulations: A turn-constructive infrastructure for collaborative indiscretion. In: Hayashi, M., Raymond, G. & Sidnell, J. (eds.): *Conversational Repair and Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 95–134.

- Mondada, L. (2013): The conversation analytic approach to data collection. In: Sidnell, J. & Stivers, T. (eds.): *The Handbook of Conversation Analysis*. Oxford: Wiley-Blackwell, 32–56.
- Németh T., E. (2010): How lexical-semantic factors influence the verbs' occurrence with implicit direct object arguments in Hungarian. In: Németh T., E. & Bibok, K. (eds.): *The Role of Data at the Semantics-Pragmatics Interface*. Berlin: Mouton de Gruyter, 305–348.
- Penke, M. & Rosenbach, A. (eds.) (2004/2007): *What Counts as Evidence in Linguistics. The Case of Innateness* (Benjamins Current Topics 7). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Schegloff, E.A. (1987): Recycled turn beginnings, a precise repair mechanism in conversation's turn-taking organization. In: Button, G. & Lee, J.R.E. (eds.): *Talk and Social Organisation*. Clevedon, UK: Multilingual Matters, 70–85.
- Schegloff, E.A. (1996): Confirming allusions: Toward an empirical account of action. *American Journal of Sociology* 102/1, 161–216.
- Schegloff, E.A. (2009): One perspective on Conversation Analysis: Comparative Perspectives. In: Sidnell, J. (ed.): *Conversation Analysis: Comparative Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 357–406.
- Schegloff, E.A. (2010): Some other “uh(m)”s. *Discourse Processes* 47, 130–174.
- Schegloff, E.A. (2013): Ten operations in self-initiated, same-turn repair. In: Hayashi, M., Raymond, G. & Sidnell, J. (eds.): *Conversational Repair and Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 41–70.
- Schegloff, E.A., Jefferson, G. & Sacks, H. (1977): The preference for self-correction in the organization of repair in conversation. *Language* 53, 361–382.

Dr. Németh Zsuzsanna
 MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport
 6722 Szeged
 Egyetem u. 2.
 nemethzs7@gmail.com

Dr. Nagy C. Katalin
 MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport
 6722 Szeged
 Egyetem u. 2.
 nagykati@hist.u-szeged.hu

Prof. Dr. Németh T. Enikő
 Szegedi Tudományegyetem, Általános Nyelvészeti Tanszék
 MTA-DE-SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport
 6722 Szeged
 Egyetem u. 2.
 nemethen@hung.u-szeged.hu